

Ковальова О. М.,
старший викладач кафедри
романо-германської філології
Класичного приватного університету

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНСТАНТИ НІМЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ KUNST/МИСТЕЦТВО В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ Т. МАННА

Анотація. У статті описуються три рівні вербалізації константи німецької культури KUNST/МИСТЕЦТВО в одному з ключових художніх текстів Т. Манна «Смерть у Венеції» із застосуванням методу семантичної ротації, який є доцільним для аналізу вербалізації індивідуально-авторської концептосфери письменника через додавання смислу за допомогою певних мовних засобів.

Ключові слова: константа німецької культури, індивідуально-авторська концептосфера, розширена синонімія, лейтмотивний повтор, концепт-конструкт.

Постановка проблеми. У статті ставиться проблема виявлення й описання засобів вербалізації індивідуально-авторської концептосфери Т. Манна, який належить до когорти письменників, відомих своїми прецедентними художніми текстами. На схожість характерних рис вербалізації в письменників ХХ ст. вказує В.Г. Адмоні, називаючи серед них такі, як амбівалентність смислів, переваженість смислового наповнення слова, підтекст тощо [1, с. 108]. Виявлення колективної й індивідуальної природи індивідуально-авторської концептосфери й механізмів її вербалізації є насущною проблемою сучасної лінгвістичної теорії художнього тексту, оскільки дає змогу розкрити сутність системи художнього тексту як живого, динамічного організму.

Актуальність поставленої проблеми обумовлена тим, що аналіз вербалізації констант німецької культури в індивідуально-авторській концептосфері видатного німецького письменника Т. Манна надає великі можливості для дослідження потенціалу вербалізованих смислів, що збагачують національну німецькомовну картину світу.

Мета статті – описати три рівні вербалізації константи національної німецької культури KUNST/МИСТЕЦТВО в тексті Т. Манна «Смерть у Венеції» в асоціативно-концептуальному полі за допомогою методу семантичної ротації.

Метод семантичної ротації є синтезом методик Н.С. Болотнової, І.А. Тарасової і О.Г. Фоменко, який дає змогу представити індивідуально-авторську концептосферу як тривірневу структуру: 1) за одиницю *першого рівня* береться константа німецької культури, що фіксується словниками [10; 11] та тезаурусом [9], і водночас є вербалізованим складником індивідуально-авторської концептосфери Т. Манна; 2) на *другому рівні* описані Т. Манном константи німецької культури з визначеною вербалізацією через лейтмотивний повтор і розширену синонімічність вводяться до асоціативно-концептуального поля; 3) на *третьому рівні* розглядаються конфігурації асоціативно-концептуальних полів, виявлених на другому рівні, у їх перехрещеннях.

Використовуючи методіку асоціативно-концептуального поля Н.С. Болотнової [3], за тезаурусними зв'язками здійс-

нюється пошук вербалізації константи культури через вербалізацію концепту за ключовими словами. Далі, спираючись на когнітивно-польовий метод І.А. Тарасової [6], індивідуально-авторські концепти представлені нами у вигляді поля, оскільки польова модель вважається нею доцільною для репрезентації концептів-гештальтів, що вербалізуються абстрактною лексикою. Слідом за О.Г. Фоменко [7] ми розглядаємо індивідуально-авторські концепти як тривірневі утворення, що розгортаються на основі констант культури. Такий синтез методик є доцільним, оскільки семантична ротація являє собою нарошення смислів [5, с. 71].

Перший рівень. За допомогою вказаних раніше словників синонімів і тезаурусу встановлюється одна з констант німецької культури KUNST/МИСТЕЦТВО, яка вводиться Т. Манном у тексті «Смерть у Венеції».

Ю.С. Степанов у своєму фундаментальному труді щодо констант російської культури вказує, що ще Арістотель визначав МИСТЕЦТВО як пізнання загального в межах одного виду [5, с. 156]. Ф. Шилер розглядав МИСТЕЦТВО як гру або вільну пізнавальну діяльність [5, с. 157]. У сучасній німецькій мові константа культури МИСТЕЦТВО має 59 синонімів та входить до п'яти синонімічних груп [12].

Така константа культури має в «Смерті у Венеції» дев'ятнадцять прямих текстових включень: *indem sie seine Kunst fürder zu tragen und zu beflügeln sich weigerte* [12, с. 77]; *Geist und Kunst* [12, с. 77]; *wenn nicht der Kunst überhaupt, so doch gewiß der in der redestehenden Kunst* [12, с. 15]; *die raschentnervende Sehnsucht und Kunst des gebornen Betrügers* [12, с. 15]; *die Kunst verraten* [12, с. 16]; *das fragwürdige Wesen der Kunst* [12, с. 16]; *und doch war die Kunst es gewesen* [12, с. 19]; *ist ja die Kunst ein erhöhtes Leben* [12, с. 19]; *in Natur noch bildender Kunst* [12, с. 36]; *in deren fauliger Luft die Kunst einst schwelgerisch aufwucherte* [12, с. 77]; *zu diesem Leben im Banne der Kunst* [12, с. 78]; *denn die Kunst war ein Krieg* [12, с. 78]; *noch Kunst und Tugend* [12, с. 92]; *gegenüber der kosmetischen Kunst logischerweise* [12, с. 96]; *Jugenderziehung durch die Kunst ein gewagtes, zu verbietendes Unternehmen* [12, с. 100].

Для прикладу розглянемо декілька прямих входжень константи культури МИСТЕЦТВО в тексті «Смерть у Венеції». Перше її включення виявлено нами в передостанньому абзаці першої глави. Константа культури МИСТЕЦТВО визначається в наведеному нижче питальному реченні через іменник *Kunst* у словосполученні *seine Kunst* як персоніфікація через присвійний займенник *sein* – ЙОГО МИСТЕЦТВО, що вказує на МИСТЕЦТВО як творчість конкретної людини:

Rächte sich nun also die geknechtete Empfindung, indem sie ihn verließ, indem sie seine Kunst fürder zu tragen und zu beflügeln sich weigerte und alle Lust, alles Entzücken an der Form und am

Ausdruck mit sich hinwegnahm. [12, с. 9]. Ставиться питання про здатність поневоленого почуття окриляти МИСТЕЦТВО письменника з тим, щоб у подальшому знайти відповідь на запитання про сутність МИСТЕЦТВА.

Найбільша кількість включень (десять) міститься в другій главі. Наприклад: *er, der jugendliche Künstler, die Zwanzigjährigen durch seine Zynismen über das fragwürdige Wesen der Kunst* [12, с. 16]. Продовжуючи питальну риторичку щодо сутності МИСТЕЦТВА, Т. Манн знову наголошує на його суперечливості через прикметник *fragwürdig*, у семантиці якого закладено питання (Наприклад: *und doch war die Kunst es gewesen, die hier jene physiognomische Durchbildung übernommen hatte, welche sonst das Werk eines schweren, bewegten Lebens ist*) [12, с. 19]. У двох атрибутивних підрядних реченнях із відносними займенниками *die* та *welche* відбувається контамінація смислу МИСТЕЦТВА як творіння тяжкого й рухливого ЖИТТЯ.

Останнє включення іменника *Kunst* з'являється майже наприкінці п'ятої глави тексту в абзаці, після якого йде порожній рядок, що ніби підбиває підсумок значення та впливу МИСТЕЦТВА:

Die Meisterhaltung unseres Stils ist Lüge und Narrentum, unser Ruhm und Ehrenstand eine Posse, das Vertrauen der Menge zu uns höchst lächerlich, Volks- und Jugenderziehung durch die Kunst eingewagtes, zu verbotendes Unternehmen [12, с. 100]. МИСТЕЦТВО через прийменник *durch* вербалізується як засіб впливу на виховання народу, у тому числі й молоді: *Volks- und Jugenderziehung*.

Ще одна константа культури ТАЛАНТ [5, с. 648] входить разом із константою культури МИСТЕЦТВО до двох синонімічних рядів із доміантантами ПРИГОДНІСТЬ (ТАЛАНТ – сьома вербалізація ряду, а МИСТЕЦТВО – чотирнадцята) і ЗДІБНІСТЬ (ТАЛАНТ – перша вербалізація ряду, а МИСТЕЦТВО – четверта) [12].

Наприклад: *Einzelnen, ohne Kameradschaft war er aufgewachsen und hatte doch zeitig erkennen müssen, daß er einem Geschlecht angehörte, in dem nicht das Talent, wohl aber die physische Basis eine Seltenheit war, deren das Talent zu seiner Erfüllung bedarf, – einem Geschlechte, das früh sein Bestes zu geben pflegt und in dem das Können es selten zu Jahren bringt* [12, с. 12–13].

У наведеному складному реченні з низкою підрядних атрибутивних у дворазовому прямому повторі вербалізується проблема ТАЛАНТУ того покоління, поєднуючись із синонімом УМІННЯ через *Können*, що через фізичну недосконалість ослабляє ТАЛАНТ.

Другий рівень. На цьому рівні описуються вербалізовані асоціативно-концептуальні поля. Другий рівень передбачає такі етапи аналізу асоціативно-концептуального поля:

– спочатку виділяються вербалізовані іменники, виявлені за тезаурусними зв'язками, які безпосередньо входять до синонімічного ряду константи культури. Наприклад, із константою культури МИСТЕЦТВО пов'язані такі синоніми: *Kunstwerk (Bildwerk)* («витвір мистецтва»), *Werk* («твір»), *Meisterchaft* («майстерність»), *Talent* («талант»), *Ruhm* («слава»), *Stil* («стиль»), *Gabe, Begabung* («одаренність»), *Vollendung* («досконалість»), *Schöpfung* (висок.) («творчість») [10].

Наприклад: *das Talent verdächtigt, die Kunst verraten, – ja, während seine Bildwerke die gläubigen Genießenden unterhielten, erhoben, belebten, hatte er, der jugendliche Künstler, die Zwanzigjährigen durch seine Zynismen über das fragwürdige Wesen der Kunst, des Künstlertums selbst in Atem gehalten* [12, с. 16].

У цьому реченні константа культури МИСТЕЦТВО вербалізується як така, що акцентує увагу на своїй суперечливій сутності (*über das fragwürdige Wesen der Kunst*) та дорожує смислом через два синоніми *Talent* і *Bildwerk*.

– далі визначаються асоціативні лексеми, що входять до складу константи культури у вигляді словосполучень й однорідних членів речення, які асоціюються з МИСТЕЦТВОМ. Наприклад: через іменники *Meisterhaltung* («майстерність») та *Ruhm* («слава»): *Die Meisterhaltung unseres Stils ist Lüge und Narrentum, unser Ruhm und Ehrenstand eine Posse, das Vertrauen der Menge zu uns höchst lächerlich, Volks- und Jugenderziehung durch die Kunst eingewagtes, zu verbotendes Unternehmen* [12, с. 100].

У наведеному прикладі константа культури МИСТЕЦТВО примножує смисл через синоніми *Meisterhaltung, Styl* та *Ruhm*, асоціативні лексеми як однорідні члени речення *Lüge und Narrentum Ehrenstand, Vertrauen*. МИСТЕЦТВО постає як «майстерний стиль» у «неправді і блюзнірстві»; «слава і пошана» як «дурниця», «довіра наговпу» тощо, утворюючи в такий спосіб асоціативно-концептуальне поле.

Третій рівень. На третьому рівні вербалізації індивідуально-авторської концептосфери визначаються схожі асоціативно-концептуальні поля, які можуть відноситись до одного індивідуально-авторського концепту-конструкту, під яким ми, слідом за О.В. Олександровою та В.З. Дем'янковим, розуміємо як таку одиницю, що люди реконструюють із тим чи іншим ступенем (не)впевненості, звідки виникає дифузність, гіпотетичність і розмитість таких конструкцій [4, с. 26; 2, с. 170]. На цьому рівні виявляється специфіка формування мандрівського індивідуально-авторського концепту-конструкту, під яким у цій роботі розуміється наскрізна для письменника вербалізація, що реконструюється дослідником під час концептуального аналізу; взаємодія виявлених концептів-конструктів та їх узагальнення в більш великі конфігурації, які поєднують асоціативно-концептуальні поля, сформовані на другому рівні.

Наприклад, вербалізація МИСТЕЦТВО у словосполученні *ist ja die Kunst ein erhöhtes Leben* [12, с. 19], у якому дві константи культури, зокрема МИСТЕЦТВО і ЖИТТЯ, вербалізують ЖИТТЯ МИСТЕЦТВОМ: *Leben im Banne der Kunst* [12, с. 19]; із ВІЙНОЮ: *die Kunst war ein Krieg* [12, с. 19]. Саме в такий спосіб одна константа культури (МИСТЕЦТВО) утворює конфігурацію з іншою константою культури (ЖИТТЯ) через перехрещення з нею.

Висновки. Індивідуально-авторська концептосфера формується в художньому тексті й може бути виявлена як трирівнева структура, компонентами якої є загальнолюдські, національно-культурні, соціальні й індивідуальні складники. Індивідуально-авторської концептосфери вербалізується в асоціативно-концептуальному полі, що спирається на константи німецької культури. У ньому трансформуються та взаємодіють різні константи культури для вербалізації єдиного, цілісного в людській художній свідомості. Асоціативно-концептуальне поле Т. Манна ущільнюється в розвитку вербалізації його індивідуально-авторської концептосфери.

Індивідуально-авторська концептосфера має пошарову структуру, яка включає три рівні:

- константи культури як доміантанта синонімічних рядів;
- асоціативно-концептуальне поле, у якому трансформуються визначені константи культури через синоніми та асоціативні лексеми;

– конфігурації асоціативно-концептуальних полів, де відбувається інтеграція виявлених на попередніх двох рівнях індивідуально-авторських концептів-конструктів до індивідуально-авторської концептосфери.

Подальше дослідження текстів пізнього Т. Манна дасть змогу більш детально зупинитися на третьому рівні конструювання індивідуально-авторської концептосфери Т. Манна.

Література:

1. Адмони В.Г. Поэтика и действительность / В.Г. Адмони. – Л. : Советский писатель, 1975. – 310 с.
2. Александрова О.В. К вопросу о концепте и концептуальном анализе / О.В. Александрова // Горизонты современной лингвистики: традиции и новаторство. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 169–178.
3. Болотнова Н.С. О методике изучения ассоциативного слоя художественного концепта в тексте / Н.С. Болотнова // Вестник ТГПУ. – 2007. – Вып. 2 (65). – Серия «Гуманитарные науки (филология)». – С. 74–79.
4. Демьянков З.Д. «Концепт» в философии языка и в когнитивной лингвистике / З.Д. Демьянков // Концептуальный анализ языка: современные направления исследований : сб. науч. трудов РАН. Ин-т языкознания ; Мин-во образ. и науки РФ. ТГУ им. Г. Р. Державина. – М. ; Калуга : Эйдос, 2007. – С. 26–33.
5. Степанов Ю.С. Константы: словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
6. Тарасова И.А. Когнитивная поэтика / И.А. Тарасова // Грані сучасної лінгвістики : [колективна монографія] / И.А. Тарасова. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2014. – С. 122–161.
7. Фоменко Е.Г. Индивидуально-авторское НЕЧТО в концептуализациях думанья душой / Е.Г. Фоменко // Мова. Свідомість. Концепт : зб. наукових праць / відп. ред. О.Г. Хомчак. – Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2012. – Вип. 3. – С. 180–190.
8. Харченко В.К. Метод семантической ротации в аспекте поддержки языковой личности / В.К. Харченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/6484/1/Kharchenko%20V.K._Metod.pdf.
9. Duden Das Bedeutungswörterbuch / W. Müller. – Bd. 10. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1985. – 797 s.

10. Duden Die sinn- und sachverwandten Wörter und Wendungen / W. Müller. – Bd. 8. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1972. – 797 s.

11. Görner H. Synonymwörterbuch / H. Görner, G. Kempcke. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1973. – 643 s.

Джерела ілюстративного матеріалу:

12. Mann T. Der Tod in Venedig / T. Mann. – Frankfurt am Main : C. Fischer Verlag GmbH, 2002. – 144 s.

Ковалева Е. Н. Вербализация константы немецкой культуры KUNST/ИСКУССТВО в индивидуально-авторской концептосфере Т. Манна

Аннотация. В статье описываются три уровня вербализации константы немецкой культуры KUNST/ИСКУССТВО в одном из ключевых художественных текстов Т. Манна «Смерть в Венеции» с применением метода семантической ротации, который является целесообразным для анализа вербализации индивидуально-авторской концептосферы писателя через наращивание смысла с помощью определенных языковых средств.

Ключевые слова: константа немецкой культуры, индивидуально-авторская концептосфера, расширенная синонимия, лейтмотивный повтор, концепт-конструкт.

Kovalyova O. Verbalization of the German cultural constant KUNST/ART in the individual-authorial conceptual sphere of T. Mann

Summary. The article studies three levels of verbalization of the German cultural constant KUNST/ART in one of the key fictional texts by T. Mann «Death in Venice», using the method of semantic rotation which meets the requirements for analyzing verbalization of the writer's individual-authorial conceptual sphere through argued meaning provided by selected language means.

Key words: constant of German culture, individual-authorial conceptual sphere, expanded synonymy, leitmotiv repetition, concept-construct.